

Advies ACOI 'Geen afgesloten hoofdstuk', april 2024.

Aanbeveling 4: Investeer in de toegankelijkheid van het archief voor betrokkenen en onderzoekers

Onderzoek naar het vergroten van de toegankelijkheid van de archieven van de Bijlmervliegramp

Inclusief een advies over de onderzoeksgids

Fieke Krikhaar, 11 maart 2025

Fieke Krikhaar is historicus en werkt als zelfstandig adviseur en projectmanager voor erfgoedinstellingen en overheden.

Inleiding

Het Adviescollege Openbaarheid en Informatiehuishouding (hierna: ACOI) bracht in april 2024 het rapport uit genaamd 'Geen afgesloten hoofdstuk, Advies om de openbaarheid van het archief over de Bijlmervliegramp te vergroten'. Aanleiding voor dit rapport was de (gewijzigde) motie Omtzigt c.s.¹. Het rapport schetst het belang van openbaarheid en toegankelijkheid van de archieven over de Bijlmervliegramp voor betrokkenen en onderzoekers. Het ACOI komt met vier aanbevelingen.

In aanbeveling 4 adviseert het ACOI de Minister van Infrastructuur en Waterstaat (hierna: de minister) met een uitgebreidere inventaris- en onderzoeksgids uitgebreid inzicht te geven in de documenten die zich bevinden in de verschillende archieven over de vliegramp in de Bijlmer en dit tot stand te doen komen met behulp van relevante partners uit de archief-, onderzoeks- en museale wereld en met betrokkenheid van de bewoners en nabestaanden.

In de beleidsreactie op het advies van de ACOI (dd. 30 september 2024) sluit de minister zich aan bij de opvatting van de ACOI over het belang van openbaarheid en toegankelijkheid en schrijft hij dat het archief van grote waarde is.

Voor het uitvoeren van aanbeveling 4 geeft de minister aan dat hij een extern onderzoek zal starten zodat het geheel van relevante archieven in beeld kan worden gebracht. Een uitgebreide inventarislijst met de vindplaats maakt het mogelijk gericht te zoeken in de stukken. Een mogelijke onderzoeksgids zou richting kunnen geven aan hoe het beste in de stukken kan worden gezocht, afhankelijk van de vraagsteller en de concrete vraag.

Het voorliggende rapport is het resultaat van dat externe onderzoek. Hiervoor is gesproken met een aantal betrokken partijen waaronder vertegenwoordigers van actieve groepen van slachtoffers en nabestaanden. Een lijst met gesprekspartners is aan het rapport toegevoegd.

I. Waar liggen relevante archieven

In deze paragraaf is het resultaat opgenomen van het onderzoek naar de (archiefbeherende) organisaties en personen waar archief aanwezig is over de Bijlmervliegramp. Voor de leesbaarheid van dit rapport is hier geen uitputtende lijst opgenomen maar is volstaan met globale aanduidingen per organisatie. Via de onderzoeksgids zullen belangstellenden uiteraard alle relevante archieven kunnen vinden.

Hiermee zijn de belangrijkste archieven in beeld. Het is heel goed mogelijk dat er meer is. Organisaties of personen die archief hebben met betrekking tot deze ramp kunnen zich altijd wenden tot één van de genoemde archieforganisaties om hun documentatie over te dragen of tenminste vindbaar te maken via de onderzoeksgids. De archiefinstelling maakt daarbij wel de afweging of de aangeboden informatie meerwaarde heeft ten opzichte van wat er al vindbaar is over de Bijlmervliegramp.

Nationaal Archief

- Archief Raad voor de Luchtvaart en Bureau Vooronderzoek Ongevallen en Incidenten van de Rijksluchtvaartdienst
- Archief Parlementaire Enquêtecommissie Vliegramp Bijlmermeer

¹ Kamerstuk 22861, nr. 42

- Archieven van verschillende Rijksinstellingen: Economische Zaken, Binnenlandse Zaken, Belastingdienst, Onderwijsinspectie en Volksgezondheid, Welzijn en Sport
- Voorgangers van Infrastructuur en Waterstaat (er wordt op dit moment gewerkt aan de overdracht van drie relevante archieven: het archief van het Directoraat-Generaal Luchtvaart, 1937-2005, het archief van het DG Rijksluchtvaartdienst 1990-2000 en het archief van de Rijksluchtvaartdienst 1980-1989)
- Particulier archief van toenmalig Tweede Kamerlid (PvdA) R. van Gijzel
- De verslagen van de ministerraad ten tijde van de Bijlmervliegramp
- Fotocollectie

Stadsarchief Amsterdam

- Politie Amsterdam
- Brandweer Amsterdam (wordt op dit moment overgebracht)
- Gemeentelijke afdelingen en diensten zoals het bevolkingsregister, GGD, secretarie (bestuurlijke en juridische zaken, kabinet van de burgemeester), college van burgemeester en wethouders, gemeenteraad, de diensten milieu en bouwtoezicht, en riolering en waterhuishouding
- Stadsdeel Zuidoost (wordt dit jaar overgebracht)
- Omroeparchieven zoals Lokale Omroep Bijlmer
- Het recent overgebrachte archief van de Werkgroep Vliegverkeer Bijlmermeer die kort na de ramp werd opgericht
- Buurtarchief Bijlmermeer waarin onder meer het archief van fotograaf Toon Borst
- Archieven van politieke partijen (VVD, Groen) en particuliere archieven van toenmalige bestuurders en hoge ambtenaren
- Foto's binnen collecties van fotografen zoals Bert Nienhuis

Imagine IC (archief, museum en (participatief) verzamelaar voor het collectieve geheugen van Zuidoost en daarbij Amsterdam)

- Enkele objecten (onderdeel van het El Al vliegtuig, persoonlijke objecten van hulpverleners)
- Er is archief van twee tentoonstellingen (2017, 2022) over de vliegramp en daarnaast zijn er boeken over de Bijlmervliegramp en de nasleep in de bibliotheekcollectie.
- Foto's, artikelen, boeken en andere documentatie over de Bijlmermeer en haar bewoners (zoals gefilmd interviews en verhalen) waar zeer waarschijnlijk materiaal over de vliegramp in zal zitten.

Particuliere collecties (die zich nog bij particulieren bevinden)

- Henk van de Belt, hulpverlener, onderzoeker en actievoerder vanaf het begin, nu voorzitter comité Herdenking Vliegramp Bijlmermeer. In een digitale docutheek heeft hij veel informatie bijeengebracht
- Herma Spreij, medeoprichter en penningmeester "Lotgenoten Bijlmer Vliegramp"
- Ds. Otto Ruff, stond slachtoffers en nabestaanden bij (vooral moeders en vaders die kinderen hadden verloren) en is medeoprichter van de Stichting NaBij (Nabestaanden Bijlmermeer) waar hij het archief nog van beheert
- Henk Pruis, voormalig onderzoeker van het onderzoeksteam dat onderzoek deed naar de oorzaken van de ramp onder leiding van de vooronderzoeker van de Raad van de Luchtvaart. Er wordt bekeken hoe zijn papieren archief bij het Nationaal Archief kan worden

ondergebracht. Zijn website zal per 1 maart 2025 worden opgenomen in de collectie van de Koninklijke Bibliotheek die deze website dan zal beheren en toegankelijk houden

- Henk Wolleswinkel, voormalig vooronderzoeker van de Raad van de Luchtvaart. Ook voor dit archief wordt bekeken of het naar het Nationaal Archief kan.

Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid (hierna Beeld & Geluid)

- Vooral NOS (journaals) en omroeparchieven
- Films en documentaires alleen als ze uitgezonden zijn door omroepen, de rest wordt beheerd door Eye
- Opnames van de plenaire debatten in de Tweede Kamer over de Bijlmervliegramp

Het materiaal van de omroepen is nu alleen maar in te zien bij Beeld & Geluid zelf, mits de privacyregels het toelaten. Maar in het voorjaar van 2026 wordt een collectieportal gepubliceerd waarmee al het werk van de omroepen, in ieder geval datgene dat ouder is dan 25 jaar, vanuit huis bekeken kan worden. Daarmee wordt dus ook de eerste tien jaar van de Bijlmervliegramp (beter) toegankelijk.

Beeld & Geluid wil graag andere archief beherende instellingen helpen met hun beeld- en geluidcollecties en is gespecialiseerd in het digitaliseren van collecties. Zo beheert Beeld & Geluid audiovisuele collecties van het Stadsarchief Amsterdam en van Imagine IC. Het materiaal over de Bijlmervliegramp is op de minuut doorzoekbaar.

Waterschap Amstel, Gooi en Vecht (en rechtsvoorgangers)

- Archief Hoogheemraadschap Amstel en Vecht (1991-1996), verantwoordelijk voor het waterkwantiteitsbeheer in onder meer het zuidoosten van Noord-Holland
- Archief Zuiveringschap Amstel en Gooiland (1974-1996), verantwoordelijk voor het waterkwaliteitsbeheer in het zuidoosten van Noord-Holland. (Amsterdam beheerde zelf de rioolwaterzuiveringsinstallaties van de gemeente)
- Niet-overgebracht fysiek archief van de beide hierboven genoemde organisaties, enkele bruiklenen, en vooral archieven van 1997 en later
 - Als daar documenten in zitten over de afwikkeling of nasleep van de Bijlmervliegramp, dan vallen die nog niet onder het openbaarheidsregime van de Archiefwet. Bij de bewerking van het niet-overgebrachte fysieke archief de komende jaren wordt de Bijlmervliegramp als aandachtspunt genoemd zodat uitzondering op de vernietiging geregeld kan worden.

Noord-Hollands Archief

- Gemeente Haarlemmermeer: sloopvergunningen en sloopmeldingen
- Brandweer en Ambulancedienst van de gemeente Haarlemmermeer
- Rijksarchief in Noord-Holland: Stichting Hulpfonds Bijlmerramp
- Archief van de Commissaris van de Koningin 1945-2009
- Provinciale Dienst Milieu en Water: stukken over de verwerking van afval van de Bijlmerramp
- Foto's en negatieven van fotojournalist Kees Blokker
- Foto's en negatieven van fotopersbureau De Boer

II. Uitgebreidere inventarissen

Het ACOI constateerde dat de inventaris van het archief van de Raad voor de Luchtvaart op sommige punten onvolledig was en vaak erg technisch dan wel gesteld in archief-jargon. Het ACOI beveelt aan met archiefbeschrijvingen te komen die wel een goede en begrijpelijke weergave zijn van wat dat bepaalde archiefnummer aan onderwerpen bevat. Het Nationaal Archief heeft dit proces in 2024 al in gang gezet en is bezig met de laatste controles. Men is voornemens de aangepaste inventaris te publiceren zodra de controles zijn afgerond. Bij de andere relevante archiefcollecties speelt deze problematiek niet.

Ook het Stadsarchief Amsterdam meent dat de eigen archiefcollecties een goede en begrijpelijke omschrijving geven in het betreffende inventarisnummer maar is bereid om dat te checken.

De inventarissen van de omroeparchieven bij Beeld & Geluid zijn in het verleden al uitgebreid beschreven, met name de NOS-journaals. Dit is met de hand gedaan op het niveau van behandelde onderwerpen. Men is desondanks bereid dit nader te bekijken en zo nodig aan te vullen.

Dit proces kost uiteraard de nodige tijd. De archiefinstellingen streven ernaar dit af te ronden voorafgaand aan 4 oktober 2025.

III. De onderzoeksgids

Een onderzoeksgids is een van oudsher veelgebruikt instrument in de archiefsector voor complexe onderzoeksterreinen. Het is een (soms omvangrijke) papieren publicatie die een systematisch overzicht geeft van alle betrokken overheden en organisaties, de relaties tussen deze partijen en de archiefinstellingen die die collecties nu beheren. Verder geeft het weer welke mogelijk onderzoeksthema's in welke archiefcollectie aan bod komen.

In een digitale samenleving waar iedereen gewend is informatie online te zoeken en te vinden, is het advies om te kiezen voor een digitale ingang tot de archieven over de Bijlmervliegramp. Vanaf een startpagina met informatie over de betrokken (overheids)organisaties en personen met eventueel hun onderlinge relaties, kan doorgelinkt worden naar de relevante pagina's van andere archiefbeheerders. Daarmee wordt met name voor onervaren belangstellenden de drempel flink verlaagd.

Het Stadsarchief Amsterdam heeft reeds een pagina 'Sporen van de Bijlmervliegramp' op de eigen website als ingang tot de eigen archieven over de ramp. Het Stadsarchief Amsterdam heeft aangeboden deze pagina uit te breiden met informatie en ervoor te zorgen dat vanuit deze pagina doorgelinkt kan worden naar alle andere instellingen waar archieven over de Bijlmervliegramp worden beheerd. De volgende elementen komen op de pagina van Stadsarchief Amsterdam terug:

- Een beknopte inleiding op de historie van de Bijlmervliegramp en de nasleep
- Een lijst met de betrokken (overheids)organen, stichtingen, bewonersgroepen et cetera met een toelichting op hun formele rol en taken en (waar relevant) de relaties tot elkaar. Dit kan eventueel met een infographic worden verduidelijkt
- Per archiefbeherende organisatie een aanklikbare link waarmee je bij (de startpagina van) de daar aanwezige archiefcollecties komt
- Onderdelen om bezoekers van de pagina te helpen met de start van hun onderzoek, zoals bijvoorbeeld:

- Een paar concrete voorbeelden: als je die concrete vraag hebt (over gezondheid, de lading etc.) waar en hoe ga je dan zoeken, en wat vind je dan (en ook wat vind je (nog) niet)
- Eén of meer documenten uitlichten om een idee te geven wat er zoal te vinden is en om bezoekers van de pagina te stimuleren verder te gaan zoeken in de collecties
- Een e-mailadres en telefoonnummer van iemand bij Stadsarchief Amsterdam die benaderd kan worden voor hulp bij het zoeken

Stadarchief Amsterdam heeft aangegeven deze pagina gereed te hebben vóór 4 oktober 2025.

Het Nationaal Archief gaat ook een informatieve, hulpverlenende startpagina ontwikkelen op de eigen relevante collecties. Ook met hen is afgesproken dat zij dit werk hebben afgerond vooraf aan 4 oktober 2025.

Beeld & Geluid, gaat nog uitzoeken op welke manier een toelichting op de archieven over de Bijlmervliegramp bij kan dragen aan de vindbaarheid van informatie en welke vorm die zou moeten hebben.

De archivaris van Waterschap Amstel, Gooi en Vecht draagt er zorg voor dat bij de collectiebeschrijving een korte toelichting wordt geplaatst met een lijst archieven die (mogelijk) informatie bevatten over de Bijlmervliegramp

Het Noord-Hollands Archief adviseert belangstellenden contact op te nemen met de het archief, de medewerkers dienstverlening helpen hen graag op weg.

IV Tot slot

Met de informatieve startpagina's en de uitgebreidere inventarissen zal onderzoek doen in de verschillende archieven eenvoudiger worden. Tegelijk blijft archiefonderzoek veel werk dat de nodige creativiteit, (digitale) zoekvaardigheden en doorzettingsvermogen van de belangstellenden vraagt. Om met name belangstellenden uit de Bijlmermeer tegemoet te komen is met Stadsarchief Amsterdam en Imagine IC verkennend gesproken over andere vormen van hulp bij onderzoek vooral voor inwoners van de Bijlmermeer waaronder slachtoffers en nabestaanden. Zo zou er op de locatie van Imagine IC (gezamenlijk huis met de OBA-vestiging Bijlmerplein) een informatiemiddag georganiseerd kunnen worden waar belangstellenden met hun specifieke vragen op weg geholpen kunnen worden door archivariissen van Stadsarchief Amsterdam en de andere archiefinstellingen. Het Nationaal Archief heeft al een informatiebijeenkomst georganiseerd in maart 2025, speciaal bedoeld om belangstellenden uit Bijlmermeer wegwijs te maken in hun archiefcollecties.

Lijst gesprekspartners

- Adviescollege Openbaarheid en Informatiehuishouding, Erik Kraai, Senior jurist Staf
- Nationaal Archief: senior medewerker digitale dienstverlening, senior adviseur openbaarheid en senior medewerker collectiebeheer
- Stadsarchief Amsterdam, Richard van den Belt (expert overbrenging en selectie archieven), Eric Heijselaar (medewerker dienstverlening), Emma Los (medewerker onderzoek en

publicatie), Nelleke van Zeeland (projectleider), Mirjam Schaap (medewerker verwerving en toegankelijkheid collecties), Emmy Ferbeek (hoofd Publiek), Bert de Vries (directeur)

- Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, Arnoud Goos, Manager Mediaprofessionals en Archiefdiensten
 - Lony Wesseling – van der Kleij, oud-secretaris stichting Werkgroep Vliegverkeer Bijlmermeer
 - Henk van de Belt, hulpverlener, onderzoeker en actievoerder vanaf het begin, nu voorzitter van Comité Herdenking Vliegcrash Bijlmermeer
 - Herma Spreij, medeoprichter en penningmeester “Lotgenoten Bijlmer Vliegcrash”
 - Ds Ruff, geestelijk hulpverlener en medeoprichter van de Stichting NaBij (Nabestaanden Bijlmercrash)
 - Imagine IC, Danielle Kuijten (directeur), Jules Rijssen (verzamelnetwerker)
 - Henk Pruis, voormalig onderzoeker van het onderzoeksteam dat onderzoek deed naar de oorzaken van de crash.
 - Waterschap Amstel, Gooi en Vecht, Annemieke de Boer, archivaris
 - Noord-Hollands Archief, medewerkers afdeling Publiek
-